

*кандидат філологічних наук,
доцент кафедри мовознавства
Вінницького національного
технічного університету*

ОСОБИСТІТЬ ТА ІСТОРІЯ В РОМАНІ Д. БАЛАШОВА «ВЕЛИКИЙ СТИЛ»

Творчий доробок Д. Балашова (1927–2000) посідає особливе місце в літературному процесі ХХ ст. Ґрунтуючись на глибокому знанні російської дійсності, письменник переосмислив класичні традиції російської та світової літератури згідно з власною концепцією історії та долі народів, в основі якої – пасіонарна теорія етногенезу. Історичний матеріал та оригінальний метод його аналізу надали письменнику можливість зробити художній аналіз сутнісних проблем людського буття, знайти в минулому відповіді на запитання, що хвилюють сучасність. Зокрема, цикл «Государі Московські» (1975–2000), присвячений становленню та зміцненню Московського князівства, у якому новаторський підхід до художнього аналізу минулого поєднано з прагненням осмислити вічні морально-філософські проблеми та глибоким психологічним аналізом внутрішнього світу людини, дозволяє говорити про вагомий внесок Д. Балашова в розвиток історичної романістики [1].

Загальний авторський задум циклу, зумовлений потребою осмислити російську історію з точки зору пасіонарної теорії, полягає у прагненні художньо дослідити закономірності процесу утворення нації, формування національної самосвідомості, становлення державності. Осмислення історичного процесу неминуче викликає питання про роль у ньому тієї чи іншої особистості: чи визначила вона хід історії; чи був невідворотним саме такий перебіг подій; як би відбувалися події без того чи іншого діяча тощо. Питання про особистість в історичному процесі хвилювало мислителів в усі часи, починаючи з античності. Проблема ролі особистості в історії прагнули розв'язати філософи (Г. Гегель, Г. Плеханов, Т. Карлейль, К. Маркс, У. Джеймс, Ф. Вудс, Н. Михайловський, С. Хук, І. Пригожин, І. Стенгерс), письменники (Л. Толстой, Ю. Тиянов, О. Толстой, А. Чапигін, В. Ян, С. Скляренко, В. Шукшин, М. Сіماشко, В. Пікуль та інші), однак і сьогодні проблема залишається далекою від кінцевого розв'язання. Дослідження Л. Грініна, який прослідкував еволюцію поглядів на роль особистості в історії [2] та проаналізував сучасні погляди на проблему [3], свідчать: сьогодні наукова думка загалом визнає, що самі події і характер їх перебігу можуть бути результатом діяльності різноманітних груп та їх лідерів, а також можуть залежати від дій окремих людей. Тому проблема ролі особистості в історії є актуальною для кожного покоління, і її актуальність надзвичайно зростає у добу глобалізації, коли діяльність окремих особистостей здатна вплинути на увесь світ [4, с. 176].

Осмислення Д. Балашовим подій історії не з погляду соціально-економічних закономірностей, а з позицій пасіонарної теорії надала автору нові можливості для художнього дослідження минулого. Актуальність нашого дослідження визначається відсутністю до теперішнього часу літературознавчих праць, які розглядали б систему зображально-виражальних засобів у творах Д. Балашова як спосіб художньої реалізації авторських поглядів щодо закономірностей історичного процесу [1, с. 10–13; 5, с. 3], хоча сам письменник неодноразово говорив, що методологічною основою аналізу закономірностей історії для нього стала пасіонарна теорія [6; 7].

Створена на стику гуманітарних та природничих наук, пасіонарна теорія етногенезу являє собою спробу знайти відповіді на фундаментальні питання людського буття: чим є народ? Звідки беруться ті самі сили народні, що, пробуджуючись до звершень, змінюють хід історії? [8, с. 14]

Яким чином Д. Балашов прийшов до прийняття концепції пасіонарності, він розказав сам [9], наголосивши на тому, що не просто повірив у вчення Л. Гумільова: у процесі дослідницької діяльності у сфері фольклористики та етнографії пасіонарна теорія етногенезу стала ланкою, якої не вистачало у низці міркувань, основною тезою, докази якої вже були самостійно ним здобуті – для тієї галузі науки, якою він займався. Захопившись історією і вивчаючи літописи, Д. Балашов дійшов висновку, що психологія людей XIV–XV століть різко відрізнялася від психології сучасної людини своєю дієвістю: якщо люди приходили до певної думки, то не сиділи й розмірковували, а одразу прагнули думку перетворити на справу. Письменник відмічає, що у цей період відбувся перехід від суспільства, яке могло тільки плакати, стогнати та розбігатися, коли наближався сильний ворог, до суспільства, яке раптом набуло хоробрості і раптом об'єдналося. «Я почав цикл своїх романів, – говорив Д. Балашов, – з початку пасіонарного підйому, що створив Московську Русь. Вийшла картина об'єднання країни, все більш крутого підйому, який в кінці XV століття увінчався створенням єдності» [9, с. 7]. До теперішнього часу Д. Балашов залишається єдиним письменником, художня концепція якого ґрунтується на пасіонарній теорії етногенезу.

Подібний погляд на історичний процес дозволив Д. Балашову по-новому висвітлити характер спадкоємності культур Київської та Володимиро-Суздальської (а згодом Московської) Русі. Кінець XIII–XIV ст. розглядаються не як продовження розвитку Київської Русі, а як часи остаточного її руйнування й одночасно створення на її уламках нової культури та державності – Русі Московської. Переосмислює письменник роль монголів у процесі її історичного розвитку. Дає нову оцінку окремим історичним діячам та подіям.

Опора на пасіонарну теорію визначає головного героя циклу «Государі Московські» – російську націю у процесі формування. У понятті «народ» письменник об'єднує всі соціальні групи Русі XIV століття, які утворюють національну єдність – від селянина до князя, простежує системні зв'язки між ними і виявляє, наскільки діяльність кожного позначається на долі нації загалом.

Головну увагу у своїх творах письменник приділяє характерам та взаєминам осіб, що проявили себе в історії. Відкинувши жорстку соціально-класову детермінованість подій, Д. Балашов різко посилює та драматизує психологічні й морально-філософські аспекти історії. Проблема людини розв'язується як проблема моральної особистості, що реалізує себе у конкретних стосунках з іншими особистостями, у конкретному соціально-історичному бутті. Фактичний матеріал слугує основою для аналізу причинно-наслідкових відношень в історичному процесі.

Проблема міри впливу особистості на історію художньо досліджується письменником протягом усього циклу «Государі Московські», кожен з романів відкриває новий її аспект. Однак у межах статті ми зупинимося на найбільш цікавому з такого погляду романі – «Великий стіл» (1979), у якому знайшла відображення гіпотеза Д. Балашова про альтернативний «тверський варіант» російської державності, згідно з якою центром об'єднання руських земель могла стати не Москва, а Твер.

Метою статті є виявлення своєрідності художньої інтерпретації питання про роль особистості в історії у романі Д. Балашова «Великий стіл».

У центрі уваги письменника в романі «Великий стіл» питання: яким чином маленькій незначній Москві вдалося здолати найсильніше руське князівство XIV-го століття?

Вирішуючи, кому бути великим князем, «земля» (тобто всі суспільні стани Русі [1, с. 28, с. 132]) вперше була одноставною: «...самым достойным, единственным и бесспорным великим князем должен был стать Михайло Ярославич Тверской» [10, с. 12]. Не погодилася тільки одна людина – князь Юрій Московський. Саме тут зав'язка конфлікту: Юрій протиставив волі «землі» свою особисту волю, і нестримне прагнення Юрія стати великим князем визначило «грозовий характер» подій у наступні роки.

В описуваній період Москва за політичною вагою не могла рівнятися із Твер'ю, яку з великою симпатією змальовує автор, порівнюючи з іншими містами Володимирської Русі. В уста переяславського князя вкладає письменник гіпотезу про можливість формування руської держави, центром якої стала б Твер: «Получив Переяславль, а затем великое княжение, Михаил сядет в Новгороде Великом и соберет в свои руки всю страну... Оттуда, с верховьев Волги, пойдет и должна пойти Новая, Великая Русь!..» [11; 581]. І продовжує згодом в авторському відступі: «Что было бы, не начни Юрий Московский борьбы противу Твери? Как повернулась бы тогда судьба страны?... Утвердилась бы торговая и книжная Тверь, самой природой (перекресток волынского, смоленского и новгородского торговых путей) поставленная быть столицей новой Руси. Укрепилась бы одна династия, а значит, на столетие раньше страна пришла бы к непрерывной и твердой государственной власти, к просвещению... Литва не получила бы Смоленска, и, как знать, возможно, не пала бы тогда и Галицко-Волынская Русь!.. А может и то, что повела бы Тверь русские полки полувеком раньше на поле Куликово...» [10, с. 27]. Однак величчя Твер не стала центром Нової Русі, а перетворилася на обпалені руїни. Тверські князі, справжні руські витязі – Михайло, його сини (Дмитро Грізні Очі та Олександр), онук Федір – через інтриги московських князів Юрія та Івана Калити були закатовані в Орді.

Досліджуючи взаємозв'язок діяльності окремої людини та історії народу і використавши для цього історичний конфлікт «Твер або Москва», Д. Балашов створює яскраві образи князів-антагоністів – Михайла Тверського і Юрія Московського: два типи давньоруських правителів, два людських характери. Якщо Михайло «достойный князь, лучшего не сыскать, пожалуй, ныне в Русской земле!» [10, с. 19], то Юрій «излиха зол, жаден», «не ведал он ни совести, ни стыда» [10, с. 18]. Митрополит побачив у ньому тільки «алчбу и неистовое... стремление к удаче». «Да верит ли он в Бога? ...Нет для него закона, нет!» [10, с. 33–34].

Автор неприховано милується тверським князем, його синами і навіть далекими нащадками: «все они были красавцы, тверские князья, и даже много после, и через полтора-два столетия не исчезли в тверском княжеском роду эта величавая стать и открытые породистые лица <...> не исчезли ни смелость, ни удаль, и даже ратный талант нередко являлся в их потомках – только судьбою обделил их Господь...» [10, с. 406]. Мотив приреченості, рокової долі, зумовленої невідповідністю людського характеру історичному моменту, пронизує весь роман, надаючи йому трагедійного звучання.

Михайла Тверського люблять усі (за винятком кількох бояр-зрадників, що переметнулися до Юрія, відчувши зміцнення його позицій). Юрія не любить ніхто. Його бояться («в нем порой шевелилось что-то страшное»), його зневажають навіть рідні брати: «Александр не скрывал растущего презрения к старшему брату» [10, с. 118].

Михайло – талановитий полководець. Неодноразово він вщент розбивав військо московського князя. Юрій – боягуз, що воює чужими руками. Заради влади він здатний на будь-який злочин. Юрій – пасіонарій-руйнівник, найнебезпечніша людина Русі, оскільки за ним – сила такого ж за сутністю ординського хана Узбека.

У потрактуванні Д. Балашова людяність Михайла Тверського, його моральна досконалість, не відповідали історичній ситуації. У період розбрату, татарського свавілля князь був приречений. Письменник у внутрішніх монологах, використовуючи невластно-пряме мовлення, визначає міру «провини» Михайла у лихах, що його спіткали: «Ты сам виноват, виноват в силе и славе твоей. Виноват в том, что хочешь собрать Русь в единый кулак, а она того не хочет и разбредается на уделы» [10, с. 173]. «Или он обогнал время свое и помыслил строить Русь в пору распада и тления?» А якщо не встоїть Русь, яку роздирають удільні князі? Загинуть тоді князі, «падут храмы, и сам язык русский исчезнет в волнах чужих наречий, и сама память изгладится о племени, некогда сильном и потрясавшем землю...». Тому «должен кто-то стать вопреки тому и в нынешнюю глухую годину! Стать, и нести крест, и бороться, и вершить подвиги, даже зная, что обречен временем и годиною своей!» [10, с. 223]. Тут особливо виразно звучить мотив жертвовності, трагічної приреченості князя.

Проти князя-визятця, дбайливого господаря, патріота, який безперервно турбується про зміцнення Руської землі, ополчилися інші князі, відчувши силу Юрія, що заручився підтримкою ординського хана. Михайло переміг московсько-татарське військо в одній локальній битві, однак протистояти всій силі Орди самотужки Твер не могла, а руські князі ще надто боялися кожен за себе, були нездатні відкрито згуртуватися навколо доблесного вождя, яким був тверський князь. Д. Балашов знаходить у подіях минулого підтвердження одного з положень пасіонарної теорії, що пов’язує розвиток історії з мораллю, взаємообумовленість суспільного та особистого: у міжособних конфліктах народів найчастіше гинуть кращі, вірні переконанням, ті, «для кого честь и заветы старины отнюдь не звук пустой, а значат больше собственной жизни, и выживают предатели, перебежчики, ренегаты, способные стать под любое знамя, лишь бы сохранить себя да еще нажить на чужой беде» [10, с. 268].

Образ Михайла Тверського побудовано на основі конфлікту «людина і доля». Ці два поняття набувають у романі цілком визначеного морального змісту. Конфлікт вибудовується як зіткнення фатального ходу долі та життя людини. У Д. Балашова категорія «долі» осмислюється глибоко історично: етапи етногенезу визначають і характер перебігу історичних подій, і можливості історичних діячів з різними моральними настановами. У цьому суть образу Михайла Тверського: драматичний супротив особистості ворожим обставинам, що породжені історичним моментом. Доля Михайла, її жертвний характер визначається високими моральними якостями тверського князя, що унеможливають для нього здійснення вчинків, несумісних із загальнолюдською мораллю.

У критиці висловлювалася думка, що Д. Балашов, художньо втілюючи «тверську гіпотезу», надмірно ідеалізує Михайла Тверського і невинувато принижує Юрія Московського. Зокрема, В. Юдін вважає, що концепція «тверського варіанту» російської державності не відповідає реальному перебігу історичних подій і суперечить правді життя, оскільки історично виправданою виявилася саме політика московських князів [12, с. 154]. Безумовно, беручи до уваги історичні реалії, можна з легкістю відкидати «тверський варіант»: Москва, а не Твер стала збирачем руських земель і центром держави, що склалася згодом. Однак на світанку російської державності все дійсно могло скластися інакше. Так вважає і С. Шуртаков, зауважуючи, що «зараз дійсно майже неможливо уявити, що столицею Русі могла бути не Москва, але на початку XIV століття навіть маловідомий у наш час Городец на Волзі мало не став стоїчним містом Русі [13, с. 206].

Із впевненістю можна сказати, що перед нами не суб’єктивна, невинувата ідеалізація однієї історичної постаті й приниження іншої – письменник створює не історичні портрети, а концептуально зумовлені художні образи, покликані втілити авторську відповідь на одне з головних запитань роману: чому не реалізувався «тверський варіант» російської державності, зважаючи на значні переваги Твері перед Москвою?

Як ми бачили, однією з визначальних причин загибелі тверських князів Д. Балашов вважає невідповідність їх високих моральних якостей («Не были они рабами, на горе себе, и прикинутся рабами не могли») стану Русі на початковому етапі етногенезу. «Тверський варіант» був би можливий за тієї умови, що правителі Твері були б так само позбавлені моралі, як і московські. Епілог роману «Великий стіл» являє собою молитву Івана Калити, наступника Юрія, у якій князь дає собі нещадну характеристику («смерден я и жесток, и черств душею, и жаден, и алчуц, и нет во мне нужной любви к ближнему моему! Земля страждет от дурноты моя!» [10, с. 444]), розуміючи, однак, що саме завдяки цим якостям він може зробити те, чого не змогли б «по величеству души своея» шляхетні тверські князі, – «совокупить землю» [14].

Морально-етичні аспекти розв’язання проблеми ролі окремої особистості в історичному процесі у Д. Балашова пов’язані з мотивом вибору. З вибором своєю чергою пов’язана і категорія сумління, наявність або відсутність якого визначає і сам вибір, і усвідомлення його наслідків, що вводить мотиви відповідальності й відплати.

У романі «Великий стіл» єдиний, кого не турбує проблема вибору, це Юрій Московський, який діє «безоглядно, без терзаний и дум, с одною неистовою жаждой успеха...» [10, с. 26].

Більшість же героїв Д. Балашова проходять випробування вибором неодноразово. Нелегким є вибір московського тисяцького Протасія, від якого залежить, чи виступить Юрій проти Михайла Тверського. Завадити Юрію – поставити під удар усе зроблене князем Данилом; підтримати Юрія – піти проти права і правди, зрадивши пам’ять покійного князя. Тисяцький свідомо робить вибір, який сприймає як гріховний, – підтримує Юрія: «И едва не заплакал Протасий, сломленный тяжестью, обрушившейся на него, <...> тщетно замаливая непростимый грех свой, ибо дела и скорби жизни сей предпочел он сейчас уладам жизни вечной, волю поставил выше правды и должен был получить воздаяние за то, рано или поздно, сам или в потомках своих» [10, с. 20]. Тому загибель старшого сина Протасія сприймає, як відплату: «...не удивился... Вот она отплата за его грех!» [10, с. 208].

Перед вибором постають і вигадані персонажі. Від вибору селянина Степана залежить, здавалося б, тільки його власне життя: везити встановлену данину монастирському келарю чи боярину? Однак у масштабах князівства від сукупного вибору таких, як Степан, залежить сила бояр та князів. Дружинник Мішук, що служить у Протасія, вирішує для себе етичне питання: що робити служивій людині, «коли найбільший бесчестен»? [10, с. 115]. Вирішує він також: «что есть жизнь и что в ней важнее всего» – матеріальне (добро, зажиток) або духовне? І висновок, що найважливішим є не добро, не зажиток, а «...может, лишь доброта и жалость, любовь матерня, а о брennom не стоит излиха себя и заботить!» [10, с. 216], стане першим кроком на шляху, який приведе Мішука в кінці життя у монастир для духовного подвигу.

Духовний шлях свідомо обирає й п’ятнадцятирічний Єлевферій, майбутній руський митрополит Олексій, від якого свого часу буде залежати доля Московської Русі. Як передбачення звучать його слова: «Я не от мира бегу, отец, и меч не отринул от себя, но пусть будет отныне меч мой – меч духовный... В вере – правда!» [10, с. 292].

Перед життєво важливим для Русі вибором стоїть ординський хан Тохта. Навіть перед двома «виборами». Один стосується Михайла Тверського та Юрія Московського: кого зробити великим князем руського улуса? Другий – питання віри: яку віру прийняти Орді – мусульманство чи християнство [10, с. 92]. Вибір характеризує самого Тохту, шляхетного нащадка степових батирів: «*все-таки урусутский бог был чем-то ближе, точно так, как князь Михаил был чем-то ближе, чем тот, другой, Георгий, который раздает дары без счета и льстит всем и каждому*» [10, с. 92]. Всупереч ординській політиці Тохта віддає велике князівство політично сильнішому князю: «*...Пусть урусуты возьмут себе коназа Михаила. Сильный поможет в борьбе! В конце концов, даже для того, чтобы получать серебро, нужна твердая власть в Русском улусе!*». Хоча хан добре розуміє, що сильний ніколи не буде рабом: «*С сильным можно дружить и нельзя повелевать ему...*» [10, с.93].

Узагальнюючи різноманітні «вибори», автор разом з ченцем Олексієм приходять до головного висновку: «*Раз возможно нам творить добро или зло стало, возможен и выбор пути доброго или злого*» [10, с. 350].

Про значення вибору кожної людини для історії письменник говорить прямо у публіцистичному відступі: «*История не знает проверки событий своих, и мы, потомки, нередко одну из многих возможностей, случайную и не всегда лучшую, принимаем за необходимость, за единственное, неизбежное решение. А в истории, как и в жизни, ошибаются очень часто! И за ошибки платят головой, иногда целые народы, и уже нет пути назад, нельзя повторить прошедшее*» [10, с. 28]. Протягом всього циклу звучить думка письменника, що від рішень тих, хто живе зараз, залежить доля їхніх дітей та всього народу, і не можна забувати, вивчаючи історію, що все могло скластися інакше: «*История – это наша жизнь, и делаем ее мы. Все скопом, соборно. Всем народом творим, и каждый в особину тоже, всю жизнью своей, постоянно и незаметно. Но бывает также у каждого и свой час выбора пути, от коего потом будут зависеть и его судьба малая, и большая судьба России*» [10, с. 28].

Висловлена прямо авторська ідея є втіленою у художньому полотні оповіді, читач стає свідком того, як «вибори» героїв письменника (й історичних, і вигаданих), накладаючись один на одний, взаємодіючи один з одним, визначають долю країни.

Отже, у романі «Великий стіл» на основі історичних подій часів боротьби Москви з Твер'ю за велике володимирське князівство Д. Балашов аналізує морально-етичні аспекти проблеми влади, розв'язуючи питання щодо ролі окремої особистості в історичному процесі, відповідальності особистості перед суспільством і суспільства перед особистістю, народом перед владою і влади перед народом. Письменник тонко розкриває складність співвідношення особистих прагнень індивіда та загальних тенденцій історичного розвитку.

Придїляючи головну увагу образам правителів, письменник жодною мірою не абсолютизує роль окремої особистості в історії, показуючи, що об'єктивно результативність політики правителів зумовлена мірою її відповідності загальнонаціональним настроям та інтересам.

Література:

1. Пустовіт Т.М. Методологічна основа художнього аналізу історичного процесу в творах Д. Балашова: Монографія. Вінниця: ВНТУ, 2012. 157 с.
2. Гринин. Л.Е. Личность в истории: эволюция взглядов. История и современность. 2010. № 2. С. 3–44.
3. Гринин. Л.Е. Личность в истории: современные подходы. История и современность. 2011. № 1. С. 3–40.
4. Гринин. Л.Е. Роль личности в истории: история и теория вопроса. Философия и общество. 2011. № 4. С. 175–193.
5. Меркушов С.Ф. Серия романов Д.М. Балашова «Государи московские» как цикл. Автореферат дис. ... к-та филол. наук. Тверь, 2008. 42 с.
6. Балашов Д.М. Народ должен знать свою историю: Беседа с писателем / Записал Р. Дериглазов). Слово. 1991. № 11. С. 7–12.
7. Балашов Д.М. Россия на рубеже третьего тысячелетия (вступительная статья С. Панкратова). Наш современник. 2000. № 12. С. 124–153.
8. Гумилев Л.Н. Этногенез и биосфера земли. М.: Эксмо, 2007. 660 с.
9. В какое время мы живем: интервью с Л. Гумилевым и Д. Балашовым (записала Л. Антипова). Согласие. 1990. № 1. С. 3–19.
10. Балашов Д.М. Собрание сочинений: В 6-ти т. М.: Художественная литература, 1991. Т. 2: Великий стол. 445 с.
11. Балашов Д.М. Собрание сочинений: В 6-ти т. М.: Художественная литература, 1991. Т. 1: Младший сын. 622 с.
12. Юдин В.А. Человек. История. Пам'ять. М.: Современник, 1990. 253 с.
13. Шуртаков С. Воссоздание истории. Москва. 1980. № 3. С. 203–206 с.
14. Пустовіт Т.Н. Концептуальний характер образу государственного деятеля русского средневековья в романе Д. Балашова «Бремя власти». Південний архів: збірник наукових праць. Філологічні науки. Вип. 51. Херсон: Вид-во ХДУ, 2012. С. 93–98.

Анотація

Т. ПУСТОВИТ. ОСОБИСТІТЬ ТА ІСТОРІЯ В РОМАНІ Д. БАЛАШОВА «ВЕЛИКИЙ СТИЛ»

У статті розглядається своєрідність художньої інтерпретації питання про роль особистості в історії у романі Д. Балашова «Великий стил». Показано, що осмислення закономірностей історичного процесу з позицій пасіонарної теорії етногенезу надало автору нові можливості для художнього аналізу минулого. Виявлено, що письменник не абсолютизує роль окремої особистості в історії, показуючи зумовленість результативності політики правителів мірою її відповідності загальнонаціональним настроям та інтересам.

Ключові слова: історичний роман, пасіонарна теорія, художній аналіз, історичний процес, особистість.

Аннотация

Т. ПУСТОВИТ. ЛИЧНОСТЬ И ИСТОРИЯ В РОМАНЕ Д. БАЛАШОВА «ВЕЛИКИЙ СТОЛ»

В статье рассматривается своеобразие художественной интерпретации вопроса о роли личности в истории в романе Д. Балашова «Великий стол». Показано, что осмысление закономерностей исторического процесса с позиций пассионарной теории этногенеза предоставило автору новые возможности для художественного анализа прошлого. Выведено, что писатель не абсолютизирует роль отдельной личности в истории, показывая обусловленность результативности политики правителей мерой ее соответствия общенациональным настроениям и интересам.

Ключевые слова: исторический роман, пассионарная теория, художественный анализ, исторический процесс, личность.

Summary

T. PUSTOVIT. PERSONALITY AND HISTORY IN THE D. BALASHOV'S NOVEL "THE GREAT THRONE"

The article deals with the peculiarity of the artistic interpretation of the question of the role of the individual in history in D. Balashov's novel "The Great Throne".

The writer based on the wide knowledge of Russian reality and rethought the classical traditions of Russian and world literature according to his own concept of Russian history, which is based on the passionary theory of ethnogenesis.

Innovative method to the artistic analysis of history, which is combined with the desire to comprehend the eternal moral and philosophical problems and a thorough psychological analysis of the inner world of man is realized in the cycle "The Rulers of Moscow", which shows the formation and strengthening of the Moscow principality.

When the historical process is researched, the question of the role of a particular person in it inevitably arises. This is topicality to each generation, and topicality grows immensely in the age of globalization, when the activities of individuals can to affect on the whole world.

Philosophers and writers sought to solve the problem of the role of personality in history, starting with antiquity, but today it remains far from the final solution. The ambiguity of its solution is largely due to the difference in methodological approaches to revealing the very essence of the historical process.

D. Balashov artistically investigates the problem of the extent of the individual's influence on history throughout the cycle "The Rulers of Moscow", each of the novels reveals a new aspect of it. From this point of view, the novel "The Great Table" is the most interesting. The D. Balashov's hypothesis of an alternative "Tver's variant" of Russian statehood reflected in this novel: the center of union of Russian lands could not be Moscow, and Tver. The purpose of the article is to reveal the peculiarity of the artistic interpretation of the problem of the role of personality in the history of this novel.

D. Balashov uses the historical conflict "Tver or Moscow" and creates images of rulers-antagonists (Mikhail Tversky and Yuri Moskovsky) for research the relationship between the activity of an individual and the history of the people. Conceptually-based artistic images are intended to represent the author's answer to the main question: why the "Tver's variant" of Russian statehood was not realized, given the significant advantages of Tver to Moscow? D. Balashov considers what the discrepancy between high moral qualities of the Tver's princes and state of Russia at the initial stage of ethnogenesis is one of the decisive reasons for their death.

Moral and ethical aspects of solving the problem of the role of an individual in the historical process of D. Balashov is connected with the motive of choice. Historic figures and numerous fictional characters appear before the choice. The reader is witnessing how the "choices" of heroes connect with each other, interact with one another, and thus determine the fate of the country. The writer thoroughly reveals the complexity of the relationship between the aspirations of the individual and the general trends in the historical development of the nation.

It is concluded that the writer focuses the main attention to the images of rulers, but he does not absolutize the role of the individual in history. He shows that the effectiveness of a policy is determined by the measure of its conformity with national mood and interests; aesthetic views of the writer are based on the recognition of the socio-historical significance of each individual human life.

Key words: historical novel, passionary theory, artistic analysis, historical process, personality.